

Seyyid Ahmed er-Rifâi ve *Hâletü
Ehli'l-Hakîkati Me'allâh* Adlı
Kırk Hadis Şerhi

“Sayyed Aḥmad al-Rifâ'î and
Commentary on Forty Had-
iths Named *Hâla Ahl al-
Ḥaқиqа Ma'a Allâh*”

Ümmügülsüm YEŞİL ÖZ*

Abstract: Aḥmad al-Rifâi is one of the important şüfî scholars who lived in the period when the Rifâi order was attributed to him and the orders gained an institutional identity. It is also important to determine the ḥadîth narration method and understanding of sunnah of a scholar to whom the Rifâi order is attributed, which continues to be active in many parts of the world, especially in the Iraq region, in terms of seeing some deviations today. Aḥmad al-Rifâi, whose lineage goes back to the Prophet, He always emphasized the importance of adhering to the Sunnah of the Prophet and adopted an understanding of Şüfîsm in accordance with the Sharîa. Aḥmad al-Rifâi also wrote a work in the field of forty ḥadîth literature, which has become a tradition among the ḥadîth sciences literature, and commented on the ḥadîths he narrated in a public conversation environment. In his work titled *Hâla Ahl al- Ḥaқиqа Ma'a Allâh*, which is a commentary on forty ḥadîths, the methods followed by Aḥmad al-Rifâi while narrating the ḥadîths and his understanding of the Sunnah will be examined. Aḥmad al-Rifâi, who lived in a period when state officials strongly supported the scholars, was also the Şüfî master of Aḥmad Yasawî, who played a role in the acceptance of Islam by the Turks. Therefore, examining the narrations in the work of such a scholar will shed light on the ḥadîth scholarship of a şüfî, as well as reveal how he presented a Sunnah understanding to society through the ḥadîths. However, the article is important in that it draws attention to the errors in the generalizations that Şüfîs were negligent about the rules of ḥadîth procedure when narrating ḥadîths, specifically in the work in question, and to draw attention to the care and caution in the use of ḥadîths in such studies.

Citation: Ümmügülsüm YEŞİL ÖZ, “Seyyid Ahmed er-Rifâi ve *Hâletü Ehli'l-Hakîkati Me'allâh* Adlı Kırk Hadis Şerhi” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XXII/1, 2024, 35-54.

Keywords: Hadith, Sunnah, Şüfîsm, Aḥmad al-Rifâi, Forty Ḥadîths.

* Ar. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, MANİSA
ummugulsun.yesil@cbu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-70156-8829

Geliş: 29.04. 2024

Yayın: 30.06.2024

I. Giriş

Tasavvuf hakkında, geçmişte ve günümüzde gerek mahiyeti gerekse menşei bakımından pek çok tartışma yaşanmış ve bu konuda muhtelif görüşleri sürülmüştür. Bu konulardan birisi de sūfilerin hadis kullanımı ile ilgilidir. Tasavvufun menşeinin ne olduğu sorusuna cevap ararken önemli olmasının yanı sıra eserlerde geçen hadislerin sıhhatinin tespiti için de mühimdir. Konuya dair yapılmış akademik çalışmalarda, tasavvufa dair fikirlerin önce teoride ortaya çıkıp sonra hadislerin o fikirleri desteklemek üzerine kullanıldığına dair anlayış yaygın görülmektedir.

Öte yandan bazı çalışmalar da bu iddianın aksine sūfilerin, Kur'an ve hadisin şerh edilmesi ve anlam derinliğinin artırılması sonucunda, ulaşılmış oldukları hakikatleri eserlerinde ortaya koyduğunu belirtir. Bu farklı perspektifler sūfilerin eserlerinde nakledilen hadislerin sıhhatine yönelik bakış açısını da etkilemiştir. Nitekim tasavvuf hadis ilişkisine dair çeşitli akademik çalışmalarda sūfilerin hadisçiliği söz konusu olduğunda, sūfilerin hadis rivâyet ederken senet konusunda ihmalkâr davrandıkları bu sebeple çok miktarda zayıf ve uydurma hadisin onların arasında yayıldığı ve keşif, ilham ve rüya yoluyla hadis rivâyet ettikleri şeklindeki genel kanaatler söz konusudur.¹ Ancak yapılan çalışmalar sūfilerin eserlerinde geçen asılsız rivâyetlerin abartıldığı kadar olmadığını ve az bir yekûn oluşturduğunu ortaya koymaktadır.²

Akademik çalışmalarda sūfilerin incelenen eserlerinin, genelde hadis çalışması ya da mecmuası olmadığı görülmektedir. Sūfiler söz konusu eserlerinde konu içerisinde hadisleri naklettikleri için genel olarak hadislerin senedsiz kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmada Hicrî VI. yüzyılda Bağdat'ın güneyindeki Vâsıt bölgesinde yaşayan Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin (v. 578/1182) telif ettiği kırk hadis niteliğindeki hadis mecmuası ve şerhi incelenmektedir. Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin hem zâhiri hem bâtını ilimleri bünyesinde cem ettiği ve bu yönüne işaret edilmek üzere '*ebû'l-alemeyn*' diye şöhret bulduğu söylenmektedir. Yine kaynaklarda yer verilen bilgilere göre, Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin çok sayıda müridi olduğu ve dergâhını her gün emirler ve âlimler de dahil olmak üzere binlerce kişinin ziyaret ettiği göz önüne alındığında, sosyal ağının büyüklüğü sebebiyle toplumu etkileme gücünün de doğru orantılı olarak tesirli olduğu söylenebilir.

¹ Fikret Karapınar, *Muhaddis Sūfilerin Hadis Usûlü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (II. 4-5 / M. 10-11. asır)*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006, 39; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020, 45-51.

² İbrahim Hatiboğlu, "Ahlâk ve Tasavvuf Kitaplarındaki Hadislerin Sıhhati: Bir İlmî Münakaşanın Seyri Üzerine Bâzi Notlar", *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 31/3 (2002), 77-87; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Diyanet Vakfı Yayınları, 2020); Bilâl Saklan, *Hadis Tarihinde Muhaddis Süfîler*, İnsan Yayınları, 2012; Muhtitîn Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Ensar Neşriyat, 2022.

Kurucu şeyhi olarak anıldığı Rifâiyye tarikatının, günümüze kadar ulaşmış olması gerek yaşadığı dönemde gerekse vefatının ardından ilmî ve irfânî alanda etkili olduğunu göstermektedir. Bu şekilde etki alanı geniş bir sûfînin sünnet anlayışını ve hadis rivâyetinde hadisin sıhhatini tespit ederken izlenen kaidelere önem verip vermediğini ortaya koymak önemli gözükmektedir.

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin de diğer sûfiler gibi ahlâkî konularda yazılmış eserlerinde çokça hadis naklettiği ancak naklettiği hadislerde sened zikretmediği görülmektedir. Ancak kırk hadis mecmuası şeklinde telif etmiş olduğu *Erba ûne hadîsen* adlı eserinde hadisleri senedleriyle beraber nakletmiştir. Daha sonra bu hadisleri 549/1154 yılında her hafta bir hadis olmak üzere Perşembe sohbetlerinde şerh etmiş, talebesi ve râvisi Ebû Şücâ' b. Menhec de bu sohbetleri kayda almıştır.³ Bu şekilde bir çalışmanın ürünü olan ve bugüne ulaşan *Hâletü Ehli'l-Hakikati Me'allâh* adlı eser, senedleriyle nakledilmiş kırk hadis şerhi olması bakımından önem arz etmekte ve sûfîlerin hadis bilgilerini görme ve hadisleri yorumlamaya katkısını tespit etme konusunda imkân sunmaktadır.

Hadislerin isnadı ile zikredilme geleneğinin terk edilmeye başlandığı bir devirde şerh etmek üzere tercih ettiği her rivâyeti isnad zinciri ile kaydetmesi, hadisleri yorumlarken ilgili âyet ve hadislere de referansta bulunması, âyet ve hadislerin ilk akla gelen anlamlarını dışlamadan, irfânî geleneğin yaklaşımını bir zenginlik olarak ortaya koyması Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin *Hâletü Ehli'l-Hakika'daki* telif tarzını ortaya koyan en dikkat çekici hususlardan birisidir.

Yukarıda birkaç temel özelliğine değinilen çalışmamız, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin söz konusu eserini telif ederken takip ettiği yöntem ve hadis usûl kaidelerini dikkate alıp almadığına işaret etme ve hadis tarihi açısından oldukça önemli bir eşik olan VI/XII. asrın son üçte birlik diliminde vefat eden zülcenâheyn bir âlimin belli günlerde düzenlediği meclislerde ele aldığı (daha ziyade ahlâkî muhtevalı) rivâyetlere ilişkin şerh kabilinden görüşlerinin yukarıda işaret edilen talebesi ve râvisi eliyle kayıt altına alınması sonucu ortaya çıkan bir eser üzerinden tasavvuf-hadis etkileşimine/ilişkisine dair mütevazı bir zaviye ortaya koyma hedefindedir.

II. Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin İlmî Hayatı

XII. yüzyılda kurulan tarikatlar arasında teşekkülünü tamamlayarak faaliyet gösteren ilk tarikatlardan biri olduğu söylenen Rifâiyye tarikatının kurucusu Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hadisçiliği ile ilgili herhangi bir çalışmaya ulaşılamadığı için bu başlık altında onun ilmî hayatına ve tarihteki önemine dair kısa bilgi verilmesi gerekli görülmüştür.⁴ Ancak tarih ve ricâl çalışmalarına bakıldığında

³ Mustafa Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, 2/129.

⁴ Mustafa Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 1989, 2/127-130; Tahralı, "Rifâiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, TDV Yayınları, 2008, 35/99. Ahmed er-Rifâî hakkında ricâl kaynaklarında kısıtlı bilgi bulunduğu ve bu bilgilerde genel olarak sıra dışı kerametlerine ağırlık verildiği görülmektedir.

genel itibariyle ilmî durumundan ziyade ahlâkî vasıflarının ve kerametlerinin nakledilmiş olması bu konuda net bilgiye ulaşmayı zorlaştırmış ve verilen bilgilerden hareketle bazı tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır.

512/1118 yılında Irak'ın güneyinde Bağdat'la Basra arasında kalan Batâih bölgesinde yer alan Ümmü 'Abide köyünde dünyaya gelen Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin nesebinin, seygid ve şerif bir âileye dayandığı zikredilmektedir. Yine anne tarafından aile şecereleri Ebû Eyyüb el-Ensârî'ye uzanır. Dedesi Seyyid Yahyâ'nın zühd, yüce himmet, kemâl-i mârifet ve velâyet-i kübrâ sahibi olarak şöhret bulduğu ifade edilmiştir.⁵ Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin soy bilgisi, eserinde dayılarından nakletmiş olduğu hadislerin sahâbe râvilerinin Hz. Ali ve Hz. Ebû Eyyüb el-Ensârî olması isnadın aileye dayanan isnad olduğu izlenimini vermektedir.

Büyük dedeleri Mağrib'ten Vâsıt'a hicret etmiş olmakla beraber,⁶ Seyyid Yahyâ, oradan Basra'ya gelip hicrî 450 yılında oraya yerleşmiş, kendisine Halîfe Kâim Billâh tarafından Basra'nın nakîbliği verilmiştir.⁷ Seyyid Ahmed er-Rifâî, halkın tevveccüh gösterip hürmet ettiği âlim, fâdil ve şeyhlerden oluşan bir âileye mensuptur. Âile ortamının sunduğu imkânlar ile, küçük yaştan itibaren ilmî bir çevrede, tasavvufî neşve içinde yetişmiş, başta dayıları Şeyh Mansûr el-Batâihî ve Ebû Bekr el-Vâsîtî olmak üzere devrin önde gelen ârif ve ulemâsından dersler almıştır.⁸ Babası, o daha yedi yaşlarındayken vefat edince, onu dayısı Şeyh Mansûr el-Batâihî el-Ensârî himâyesine almıştır. Seyyid Ahmed er-Rifâî, kıraat ilmini küçük yaşlarda Karye-i Hasen'de Şeyhu'l-Verâ el-Mukri Sâlih Abdü's-Semî' el-Harbûnî'den almış ve hıfzını onda tamamlamış,⁹ ve kendisinden hadis rivâyet etmiştir.¹⁰

Dayısının onun eğitime gösterdiği ihtimam yeğeni henüz doğmadan önce onun hakkında gördüğü manevî işaretle de temellendirilmiştir. Şeyh Mansûr bir

Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân fi Târihi'l-ayân*, thk. İbrahim Zeybak, Beyrut: Risaletü'l-'Alemye, 1434, 21/287-288; Zehebi, *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-(tabakatü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmiyye, 1424, 20.

⁵ Abdülkerim b. Muhammed Râfî, *Sevâdü'l-Ayneyn fi Menâkıbî'l-Gavsî Ebi'l-Âlemeyn*, Bulak: el-Matba'tü'l-Miriyye, 1388, 53-54.

⁶ İbnü'l-Mülakkin, *Tabakâtü'l-evliyâ*; thk. Nurettin Şerîbe, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1415, 87.

⁷ Ebû'l-Hasen el-Vâsîtî, *Hülâsatü'l-İksîr fi Nesebi Seyyidünâ'l-Gavs er-Rifâî el-Kebîr*, thk. Şeyh Ahmed Ferîd el-Mezîdî Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-İlmiyye, 2010, 29-37.

⁸ Râfî, *Sevâdü'l-Ayneyn*, 54.

⁹ Ebu'l-Hüdâ er-Rifâî es-Sayyâdî, *Tenvîru'l-Ebsâr fi Tabakâti's-sâdati'r-Rifâiyyeti'l-ahyâr*, thk. Abdülkâdir Muhammed Ali, Beyrut: Kitâb Nâşîrûn, 2019, 20-21.

¹⁰ Seyyid Ahmed b. Ali el-Mekkî b. Yahyâ er-Rifâî (ö. 578/1182) Ahmed er-Rifâî, *Hâletü Ehli'l-Hakikati Me'allâh*, thk. Ahmed el-Mezîdî: Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1425, 92-96. Çalışmamıza konu teşkil eden *Hâletü Ehli'l-Hakikati Me'allâh*'ta yer elan isnâdlarda el-Harbûnî'nin de geçmesi bunu göstermektedir.

gün rüyasında Resûlüllâh'ın (s.a.v.) onu şöyle müjdelediğini haber verir: “Ey Mansûr, seni müjdelerim ki kız kardeşin kırk gün sonra bir erkek çocuk doğuracak ve onun ismi Ahmed er-Rifâi olacak; ben nasıl enbiyânın reisi isem o da evliyânın reisi olacak, büyüdüğü zaman onu yetiştirmesi için Şeyh Ali el-Kâri el-Vâsıtî'ye götür. Zira o, Allah katında azizdir, onu sakın ihmal etme.”¹¹ Şeyh Mansûr yeğenini Resûlüllâh'ın (s.a.v.) kendisine manevî olarak rüyada emretmesine binâen Vâsıtî'nin muhaddisi diye maruf Aliyyü'l-Kâri el-Vâsıtî'ye götürmüştür. Bu nakil bize Resûlüllâh'ın rüyada görülmesi ve rüya ile amel konusunda, Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin yakinen irtibatla olduğu kişilerin tutumu hakkında ipucu vermektedir.

Ali Ebu'l-Fadl el-Vâsıtî, Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin yetişmesine büyük bir ihtimam göstermiş; hem akli hem de nakli ilimlerde akranları arasında eşsiz bir konuma ulaşacak kadar derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Yaklaşık yirmi yıl süren bu eğitim sonunda Ali Ebu'l-Fadl el-Vâsıtî kendisine ilm-i şeriat ve ilm-i tarîkata dair bütün ilimleri kapsayan bir icâzet vermiştir. Bununla beraber eğer kendisine tavzîf edilen makam olmasaydı ona biat etmekle şerefleeneceğini zira onun Allah'ın hazinelerinden bir hazine olduğunu ifade etmiştir. Hatta “Herkes şeyhiyle övünür ben ise (talebem) Seyyid Ahmed er-Rifâi ile övünürüm” diye onu taltif etmiştir.¹² Şerî ilimlerde bu rütbeye eriştikten sonra kendisine dayısı ve aynı zamanda mürşidi olan Şeyh Mansûr tarafından Ümmü 'Abide'de hilâfet hırkası giydirilmiş ve burada ikâmet etmesi istenmiştir. Dayısı Şeyh Mansûr 540 yıllarında vefat etmeden önce uhdesinde bulunan bütün dergâh ve tekkelerin şeyhliğini kendisine vermiş ve o sıralarda yirmi sekiz yaşlarında olan Seyyid Ahmed er-Rifâi büyük bir mürîd topluluğunun rehberliğini yürütmeye başlamıştır.¹³

Kaynaklarda zikredildiğine göre, Seyyid Ahmed er-Rifâi'yi öne çıkaran ve üstün kılan bir diğer husus çok sayıda hacının huzurunda gerçekleşen kerametidir. Hicrî 555 yılında Ahmed er-Rifâi, Medine'de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kabrini ziyaret ederken manevî hâlin tecelli etmesiyle hücre-i saadete yönelerek selam vermiştir. Resûlüllâh'ın (s.a.v.) bu selâma herkesin duyabileceği şekilde verdiği karşılık üzerine büyük bir vecd hâmlinde onun dilinden şu beyitler dökülür: “Uzaklarda iken ruhumu gönderiyordum sana ki bana vekâleten toprağımı öpsün diye, şimdi ise fani cismim geldi, uzat mübarek elini de dudaklarım onunla şereflesin.” Bunun üzerine kabrinden Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mübarek eli uzanır ve Seyyid Ahmed er-Rifâi bu eli öpme şerefine nâil olur. İçlerinde âlim, şeyh ve tasavvuf ehlinin olduğu yaklaşık doksan bin ziyaretçinin şahitlik ettiği bu hâdise risâlelere konu olmuştur. Şeyh Abdülkâdir Geylânî, Şeyh Hayat b. Kays

¹¹ Vâsıtî, *Hülâsatü'l-İksir fî Nesebi Seyyidünâ'l-Gavs er-Rifâi el-Kebîr*, 7-94.

¹² Şeyh Ahmed b. Muhammed el-Veterî, *Ravdatü'n-Nâzirîn ve Hulâsatü Menâkıbı's-Sâlihîn*, Mısır: Matbaatü'l-Hayriyye, 1885, 17; Ahmed İzzeddin er-Rifâi Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn li Tarikat-ı Şeyh-i Metkin*, Mısır: Dâr-ı Tıbbâtü'l-Âmira, 1307, 8.

¹³ Sayyâdi, *Tenvîru'l-Ebsâr*, 22-23.

el-Harrânî, Şeyh Adî b. Musâfir eş-Şâmî, Şeyh Zağferânî, Şeyh İzâz bu vakıya şâhit olanların en meşhurlarıdır.¹⁴ Kendisinden bir asır sonra yaşayan ünlü müverrih ve muhaddis İbnü's-Sâ'î, bu kerameti görenlerin anlatımıyla senedli bir şekilde aktarır ve bu haberlerin mütevâtir derecesine ulaşmasından mütevellit tarihteki kerametler içerisinde sübûtu kat'î olma özelliğine sahip müşahhas bir keramet olduğundan bahseder. İmâm Suyûtî tarafından kaleme alınan *Şerefü'l-Muhattem* adlı risâlesinde konusu olarak ifade edilen "Resûlüllâh'ın (s.a.v.) elini öpme hadisesi" reddedilmemesi gereken bir keramet olarak bahsedilir. Nitekim bu kerâmet aynı zamanda vefat ettikten sonra kabrinden elini uzatmış olması hasebiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de mucizesi kabul edilmektedir.¹⁵ Halk nezdinde tanınmış âlimler ve sûfilerle ilgili asılsız çok sayıda menkıbenin üretilmiş olması, bu anlatılar arasında gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olan bazı durumların da inkârına neden olduğu görülmektedir. Bu sebeple olacak ki hem hadis hem de tarih âlimi olan kişiler bu hadiseyi naklederken uyarıda bulunma gereği duymuş, olayı senedlerle çok sayıda kişiden nakletmiş ve önem vermişlerdir. Bu durum Hz. Peygamberle olan irtibatın ruhanî âlemden çıkıp fiziksel âleme taşınmış olduğunu göstermekte ve kaynaklara göre çok sayıda kişinin bunu kabul ettiği görülmektedir. Hiç şüphesiz, böyle bir durumun Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin eserlerine yansımalarının olup olmadığı ve eserinde keşf yoluyla hadis tashihi yapıp yapılamayacağına dair malumatın bulunup bulunmadığı merak konusudur.

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin müridlerinin ve talebelerinin sayısındaki büyük artışın özellikle de bu kerametten sonra gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Zira Resûlüllâh'ın elini öpme şerefine nâil olması, ulemâ ve sulehâ nezdinde büyük bir yankı uyandırarak onları kendisine teveccüh ettirmiş; bu nedenle nice şeyhlerin tekkelerini kapatarak dervişleriyle birlikte Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye mürid olduğu söylenmiştir.¹⁶ Seyyid Ahmed er-Rifâî'yi konu alan menkıbe türü eserlerden yola çıkarak ona biat edenlerden birinin de Hoca Ahmed Yesevî olduğu görülür. Ahmed Yesevî yaklaşık dört yüz dervişleriyle Ümmü 'Abide'ye gelmiş ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye biat ederek Halîfelerinden biri olmuş, şeyhi de onu Hotâ, Hatên ve Türkistan beldelerini irşad vazifesiyle tavzif etmiştir.¹⁷

Ümmü 'Abide'de bulunan dergâha aralarında emirlerin, ulemânın, şeyhlerin de olduğu yüz binden fazla ziyaretçinin geldiği ve onlara ikramda bulunulduğu

¹⁴ Râfî, *Sevâdü'l-Ayneyn*, 60-61; İbnü's-Sâ'î, *Muhtasarı Ahbâri'l-hulefâ*; Bulak: el-Emîriyye, 1309, 96-103.

¹⁵ Süyûtî, *Şerefü'l-Muhattem*, Bulak: el-Matba'tü'l-Mîriyye, 1301, 1-10; İbnü's-Sâ'î, *Muhtasarı Ahbâri'l-hulefâ*; Bulak: el-Emîriyye, 1309, 96-103.

¹⁶ Ahmet Aslan, "Şeyh Hayat b. Kays el-Harrânî'nin Hayatı, Kerametleri ve Bazı Hikmetli Sözleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/30, Aralık 2013, 63-87.

¹⁷ Abdullah Çakır, *El Yazması İki Menakıb-ı Seyyid Ahmed er-Rifâî: -inceleme ve karşılaştırma-*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007, 216-217.

nakledilmektedir. Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin, vaaz vermek için kürsüye çıktığında tefsir, hadis, hilâf, usûl ve diğer pek çok ilimlerden kendisine sorular yöneltildiği ve bu alanlardaki yüz soruyu cevaplarken simâsında herhangi bir hid-det belirtisi görülmediği ifade edilir.¹⁸ Aynı zamanda Şâfiî fakihî olan Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin¹⁹ cediti Resûlüllâh'ın (s.a.v.) ahlâkı ile ahlâklandığı söylenmekte ve bu özelliği ile övülmektedir.²⁰ Yine hadis âlimlerinden İmâm muhaddis el-hâfîzül-kebir İzzeddin Ahmed el-Fârûsî *Nefhatü'l-Miskiyye fi's-sülâleti'r-Rifâiyyeti'z-Zekiyye* adlı risâlesinde Seyyid Ahmed er-Rifâi'ye övgüde bulunmuştur.²¹

Seyyid Ahmed er-Rifâi'ye nisbet edilen eserlere bakıldığında onun fıkıh, tefsir, hadis, tasavvuf, akâid vb. muhtelif ilim dallarında yetkin bir şeyh ve velûd bir müellif olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki, Moğol istilâsı sebebiyle yakılıp yıkılan tarihi kütüphaneler ve arşivlerden dolayı Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin de bazı eserlerine ulaşamadığı da bir vakıdır.

Seyyid Ahmed er-Rifâi, hicrî 578 yılında vefat ettiğinde, yirmi sekiz yaşından itibaren tazvif edildiği şeyhlik vazifesini ifa ettiği dergâhın içerisinde, dedesi Yahyâ en-Neccâr'ın kabrinin yanına defnedilmiştir. Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin vefatından sonra da dergâhın yongun bir ziyaretçi akınına uğradığı, türbesinin büyük kalabalıklar tarafından ziyaret edildiği bilinmektedir. İbnü's-Serrâc'ın da kaydettiği üzere, Ümmü 'Abide Ribatı, Seyyid Ahmed er-Rifâi vefat ettikten sonra da bu canlılığını korumuş Haremeyn, Mescid-i Aksâ ve el-Halîl'den sonra Müslümanlar tarafından en çok ziyaret edilen mekânlardan birisi addedilmiştir. Türbesine bereket umarak gelen ve aralarında tarikat şeyhleri de olan bu ziyâretçilerden Ahmed el-Bedevî, Anadolu topraklarından gelen Mahmut Hayrânî gibi sülûler sonraki dönemlerde dikkat çeken isimlerden bir kaçıdır.²²

III. Hâletü Ehli'l-Hakikati Me'allâh'ın Kaynakları ve Hadisleri Nakil Yöntemi

Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin *Hâletü Ehli'l-Hakikati Me'allâh* adlı eseri, gerek hadis usulü gerekse hadis metinlerini ihtiva eden eserlerde isnad kullanımının muhaddisler tarafından büyük ölçüde terk edildiği bir dönemde yazılmış olmasına rağmen, kadim uygulamayı sürdürmeye devam etmiştir. Mezkûr eserdeki hadislerin ekserisini hocası Ali el-Vâsîti'den nakletmiş ve naklederken genelde mekân ve zaman bilgisi vermeye de dikkat etmiştir. Söz gelimi ilk iki hadisi

¹⁸ Râfiî, *Sevâdü'l-'Ayneyn*, 56.

¹⁹ İbnü'l-Mülakkin, *Tabakatü'l-evliyâ*; 87.

²⁰ Râfiî, *Sevâdü'l-'Ayneyn*, 55.

²¹ Vâsîti, *Hülâsatü'l-iksîr fi nesebi Seyyidünâ'l-Gavs er-Rifâi el-Kebir*, 38-39.

²² Aliye Uzunlar, "Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin Âsîtâne ve Türbesinin Tarihçesi", *Akademik İncelemeler Dergisi* 17/1, 15 Nisan 2022, 205.

Vâsıt'taki medresesinde hocasından işittiği anlaşılmaktadır.²³ Üstelik râvî zincirinin bir önceki neslinde de Ali el-Vâsıtî'nin hadis aldığı kişiden nasıl aldığını 'eş-Şerif en-Nakîb, kıraatta bulunurken biz de dinler vaziyetteyken bize şöyle haber verdi' şeklinde ifade etmesi; Ali el-Vâsıtî'nin de bu bilgileri ayrıntılı nakletmedeki hassasiyetini göstermektedir.²⁴

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin, eserini telif ederken on bir hocasından hadis naklettiği tespit edilmiştir. Hocalarının hadis ilmi açısından konularını tespit etmek Ahmed er-Rifâî'nin hadis istifade ettiği kaynakları göstermesi açısından mühimdir. Muhaddis yönü olduğu düşünülen hocalarının hal tercemeleri hakkında da klâsik kaynaklarda detaylı bilgi bulmak zordur. Bu durum hocalarının bazılarının Vâsıt bölgesinden çıkmamasından ve o döneme ışık tutan Vâsıt tarihine dair telif edilmiş eserlere âfetler, kayıplar gibi çeşitli sebeplerle ulaşamadığından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim bazı hocaları hakkındaki bilgilere çoğunlukla Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin eserlerinde ya da onunla ilgili biyografiler anlatılırken yer verilmektedir. Hangi hocadan kaç hadis naklettiği ve hadis numaraları tablo halinde ortaya konulmuştur. Ulaşılabilen hal tercemeleri de tablodaki sıra esas alınarak verilecektir.

Tablo 1: Ahmed er-Rifâî'nin Hadis Aldığı Hocaları

	Hocalarının Adı	Naklettiği hadislerin numarası	Rivâyet sayısı
1	Ebü'l-Fadl Ali el-Vâsıtî (v. 539/1144)	1, 2, 4, 5, 7, 11, 14, 15, 17, 23, 25, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 36, 40	19
2	Ebü Muhammed Ahmed b. Ubeydullâh b. el-Hüseyn b. Ahmed b. Ca'fer el-Âmidî el-Vâsıtî (v. ?)	3	1
3	eş-Şerif Muhammed b. Abdusemi' el-Abbâsî el-Hâşimî el-Vâsıtî (v. 580/1185)	6	1
4	Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdalbâkî b. Ahmed b. Selmân (v. 564/1170)	8, 7	2
5	Ebü Gâlib Abdullâh b. Mansûr (v. 593/1197)	9	1
6	Ebü Tâlib Muhammed b. Ali (v. 579/1184)	10	1
7	Dayısı şeyh Mansûr el-Batâihî (v. 540/1146)	13,16, 24, 29, 35, 37, 39	7
8	Dayısı Ebû Bekr b. Yahyâ en-Neccârî el-Ensârî el-Vâsıtî (v.?)	20, 26, 30	3

²³ Ahmed er-Rifâî, *Hâletü Ehlî'l-hakika Me allah*, thk. Ahmed el-Mezîdî, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425, 7,12.

²⁴ Ahmed er-Rifâî, *Hâletü Ehlî'l-hakika*, 12.

9	es-Sâlih es-Seyyid Seyfüddîn Osman (v. ?)	18, 38	2
10	Fakih Bündar b. Bahtiyar el Vâsıtî (v. ?)	19	1
11	Abdumelik b. el-Hüseyn b. Meymun b. el-Hüseyn el-Harbûnî el-Vâsıtî (v. ?)	21, 22	2

Ebü'l-Fazl Ali el-Vâsıtî (v. 539/1144): Tam adı Ebu'l-Fazl b. Muhammed b. Ebû Bekr b. Abdurrahmân b. Ahmed b. Ali b. Hasen b. Ebû Bekr b. Muhammed b. Ebu'l-'Aşâir Ahmed b. Cebel el-Kureşî el-Mukri el-Vâsıtî'dir. Hicrî 450 yılında Vâsıt'ta dünyaya gelen Ali el-Vâsıtî'nin Kur'ân-ı Kerim'i hifzettiği, tecvid ve tertil ilmini okuduğu, fıkıh ilmini babasından ve amcası Ebû Muhammed Kâmih'in yanı sıra Ebû Abdullâh el-Kâzerûnî'den ahzettği ve Şâfiî mezhebine mensup olduğu nakledilir. Kaynaklarda âlim kimliğinin yanında mutasavvıf şahsiyetinden de bahsedilmiş, Vâsıt'ta 'şeyhü'ş-şüyûh' olarak bilindiği ve kalabalık bir topluluğu irşad ettiği bilgisine yer verilmiştir. Tarikat hırkasını amcası Ebû Muhammed Kâmih'ten giymiştir. Zühd sahibi, zayıfların ve miskinlerin kendisine ilticâ ettiği, hatta kuşların ve hayvanların dilini bilen ehl-i keşf ve ehl-i müşâhede bir şeyh olduğu nakledilir. Talebesi Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin kendisi hakkında "Şeyhimiz Ebu'l-Fadl sünnetin dağlarından bir dağ, ümmetin seçkin hayırlı imamlarından bir imamdır" demiştir. Talebelerini başta fıkıh olmak üzere, hadis, kelam ve tasavvuf alanında yetiştirmiştir. Ali el-Vâsıtî, hicrî 539'da Receb ayının yedinci gecesinde vefat etmiş ve Vâsıt'taki dergâhına defnedilmiştir.²⁵

Ebü Muhammed Ahmed b. Ubeydullâh b. el-Hüseyn b. Ahmed b. Ca'fer el-Âmidî el-Vâsıtî (v. ?): Kaynaklarda hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadığımız Ebû Muhammed el-Âmidî el-Vâsıtî'nin, Kur'ân ve hadise ittiba etme konusunda hassasiyeti olan bir kimse olduğu söylenmektedir. Bağdat ve Vâsıt'ta pek çok kişiden semâ' yoluyla hadis almış ve rivâyet etmiştir.²⁶ Çokça Kur'ân tilâvetinde bulunan ilim, fehîm ve marifet sahibi bir âlimdi.²⁷

Şerîf Muhammed b. Abdussemi' b. Abdullâh b. Abdüssemi' b. Ali Ebu'l-Feth el-Hâşimî (v. 580/1185): Yaklaşık 505 yılında dünyaya gelen Abdüssemi'in Vâsıt'ta çok sayıda hadis rivâyetinde bulunduğu nakledilmiştir. Süleymân b. Ali Ebu'l-Feth b. Ebû Muzaffer el-Mukri el-Vâsıtî'nin soyundan gelir. Salih ve âbid bir kimsedir. Kıraat ilmini Ali Ebû Bekr el-Münâhilî, Ömer b. Hamza el-Ulvî ve Kûfe'de Ebû'l-Berekât b. Kervâr'dan almıştır. Hamîs el-Hûzî, Hasen b. İbrahim el-Fârûkî ve Nasrullâh b. Muhammed b. Mahled'den hadis semâ'ında bulunup pek çok hadis rivâyet edip okumuştur. Hicrî 580 yılı Cemâziyelâhirde vefat etmiştir.²⁸

²⁵ Veterî, *Ravdatü'n-Nâzirîn*, 17; Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimîn*, 6-7.

²⁶ Münzirî, *et-Tekmilê li-Vefeyâti'n-nakale*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Beyrut: Müessesetî'r-Risâle, 1401, 2/305.

²⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2/1001.

²⁸ Zehebî, *el-Muhtasarü'l-muhtak ileyhi min Târîhi İbni'd-Dübeysi*, Bağdat: Matbaati'l-Maârif,

Muhammed b. Abdülbâki b. Ahmed b. Selmân Ebu'l-Feth İbnü'l-Buttî (v. 564/1170): Hicrî 477'de dünyaya gelmiştir. Bağdat sakinlerinden olan sika ve ancak isnadla hadis rivâyet eden bir şeyh olup babasından ve hocası Ömer'den çokça dinleyerek hadis semâ'ında bulunduğu nakledilmektedir. Anne ve babasının itibar sahibi kişiler olmasının da onu, toplumda ve emirler katında kıymetli bir şahsiyet hâline getirdiği söylenmektedir. Devlet ricâli arasındaki itibarını kullanarak muhtaçların ihtiyaçlarını gidermeye gayret ettiği bunun yanı sıra salih bir şeyh olup hadis ilmine ve hadis rivâyetine düşkün olduğu nakledilmektedir. Semâ' usûlü ile aldığı hadislerin çoğunu Rızkullâh et-Temîmî ve Abdülvâhid b. Fehd'den tahdis etmiştir. Yaşadığı devirde özellikle isnad hakkında gösterdiği hassasiyet açısından eşi benzeri bulunmayan birisi olarak vasıflanmıştır. Kendisinden Tâcu'l-İslâm İbnü's-Sem'ânî (v. 562/1166) hadis semâ'ında bulunmuş ve eserinde zikretmiştir. Hadislerde Mâlik el-Bâniyâsî, Ebu'l-Hasen el-Enbârî, Ebu'l-Fadl İbn-i Hayrûn, Ebû Abdullâh el-Hamîdî, Ebu'l-Fadl b. Zikrâ ed-Dekkâk'den rivâyette bulunmuştur. Ebû Nasr ez-Zeynebî ona icâzet vermiştir. Çok sayıda beldede Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'nin de aralarında bulunduğu birçok âlim ondan rivâyette bulunmuştur. Kendisinden Dımaşk'ta rivâyette bulunanlar arasında Hâfız Abdülğani, Ebû Muhammed b. Kudâme, Abdüllatif b. Yûsuf ve İbrahim b. Osman el-Kâşgarî gibi isimler vardır. 564 yılında Cemâziyelevvelde vefat etmiştir.²⁹

Ebû Gâlib Abdullâh b. Mansûr (v. 593/1197): Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Vâsıt'taki camiinde hadis dinlediğini belirttiği bu hocasıyla ilgili bilgi bulunamamış sadece kaynaklarda Vâsıtlı Abdullâh b. Mansûr isminde bir muhaddis tespit edilmiştir. Ancak bu şahısla aynı kişi olduğundan emin olunamadığı için tercemesine yer verilmemiştir.³⁰

Ebû Tâlib Muhammed b. Ali (v. 579/1184): Tam adı Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Kettânî Ebû Tâlib b. Ebî'l-Ezher el-Adl b. el-Adl el-Vâsıtî'dir. O ve babasının kendi dönemlerinde zabıta olarak tayin edildiği söylenmektedir. Vâsıt'ta Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ali b. Ebû's-Sakar eş-Şâir, vakıf kâtibi Ebû'l-Hasen, Ebû Nu'aym Muhammed b. İbrahim el-Cemârî, Ebû Nu'aym b. Zebzeb ve Ahmed b. Muhammed el-Akbarî, Ebû Gâlib Muhammed b. Muhammed ve el-Mübârek b. Fâhir Vehbetullâh b. Sakatî'nin semâ' meclisinde bulunduğu ve Bağdat'ta da Ebu'l-Hasen el-Alâf ve Ebu'l-Kâsım b. Beyân ve Ebû Tâlib Hüseyin b. Muhammed ez-Zeynebî'nin meclisine katıldığı nakledilmektedir. Pek çok hadis rivâyet ettiği ve sika bir râvî olduğu söylenmektedir. Bazı kitapların icâzetine sahip olan tek kişi olması hasebiyle onun ilmine teveccüh edip yanına gelen birçok muhaddis olduğu nakledilmiştir. Kaynaklarda

ts., 1/79; İbnü'd-Dübeysî, *Zeylü Târihi Medineti's-selâm Bağdâd*, thk. Beşşar Avvad Ma'rif, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmiyye, 1427, 1/445.

²⁹ Zchebî, *el-Muhtasarü'l-muhtâc*, 1/77-78.

³⁰ İbnü'd-Dübeysî, *ez-Zeyl*, 519-521.

methedilen bir şeyh olduğu zikredilmektedir.³¹

Bâzu'l-Eşheb Şeyh Mansûr el-Batâihî (v. 540/1146)³²: Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin ikinci olarak en çok hadis naklettiği diğer isim, annesi daha hamileyken babası vefat ettiği için evinde dünyaya geldiği ve himayesinde yetiştiği dayısı Şeyh Mansûr el-Batâihî'dir.³³ Rivâyetlerinde görüldüğü üzere ondan hadisleri Dicle nehri kenarındaki dergâhında almıştır. Şeyh Mansûr, Ümmü 'Abide'de dünyaya gelmiştir. Şâfiî fikhını babasından ve babasının amcaoğlu olan Şeyh Ebû Mansûr et-Tayyib'den ahzettği ve tarikatta çok sayıda Halife yetiştirdiği kaydedilir.³⁴

Ebû Bekr b. Yahyâ en-Neccârî el-Ensarî el-Vâsîtî (v.?): Seyyid Ahmed er-Rifâi, dayısı Ebû Bekr b. Yahyâ en-Neccârî el-Ensarî el-Vâsîtî'den hadis alırken onu şeyh hüccet, ârif billâh ve sika olarak takdim etmiştir.³⁵

Seyfettin Osman (v. ?): Kaynaklarda hakkında yeterli bilgiye ulaşamadığımız Seyfettin Osman, Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin hadis naklederken takdiminden anlaşıldığı üzere onun amcasının oğludur. Veli bir zât olup soyu Peygambere dayanmaktadır.³⁶ Seyfettin Osman'dan nakledilen hadislerin senedinde mekân ayrıntılarına yer verilmesi ve hadisi nakleden râvîlerin hepsinin sey-yid olması dikkat çeken bir husustur.

Bündar b. Bahtiyar el Vâsîtî: Kaynaklarda bu isimle ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. Seyyid Ahmed er-Rifâi ise ondan hadis naklederken fakih ve sâlih bir zat olduğu bilgisini vermiştir.³⁷

Abdumelik b. el-Hüseyn b. Meymûn b. el-Hüseyn el-Harbûnî el-Vâsîtî (v.?): Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin Seyyid'im, ârif billâh, şeyh ve sika şeklinde vasıflayarak hadislerini nakletmiş olduğu hocası Abdumelik el-Harbûnî el-Vâsîtî'nin annesi Ümmü's-Suûd Şeyha Sâliha, Şeyh Abdumelik el-Vâsîtî'nin kız kardeşidir. Harbûnî ya da Harnûbî şeklinde nisbesinde ihtilaf vardır. Fakat 'Harnûbî' şeklinde telaffuzun yazım hatasından kaynaklandığı doğru ifadenin

³¹ Zehebî, *el-Muhtasarü'l-muhtac*, 1/94-95.

³² Ahmed er-Rifâinin dayısı Şeyh Mansûr elinden irşad görmesine atfen hırka şeceresi zikredilmiştir. Buna göre silsile şöyledir:

Bâzu'l-Eşheb Şeyh Mansûr el-Batâihî- Ebû Mansûr et-Tayyib (dayısı ve aynı zamanda babasının amcasının oğlu)- Şeyh Ebû Said Yahyâ en-Neccârî el-Vâsîtî (amcasının oğlu)- Şeyh Ebu'l-Kâsım Sündüsî- Şeyh Ebû Muhammed Ruveym el-Bağdâdî- Şeyh Cüneyd el-Bağdâdî- Seri es-Sakatî- Maruf el-Kerhî- Ali b. Mûsâ er-Rızâ- İmâm Mûsâ Kâzım- İmâm Cafer-i Sâdik- İmâm Muhammed Bâkır- İmâm Zeynü'l-Âbidin Ali- İmâm Hümâm (Resûlüllâh'ın torunu)- İmâm Hüseyn- İmâm Ali

³³ Salâh Uzzâm, *Aktâbut-Tasavvufîs-Selâse*, thk. Abdülhalim Mahmûd, Kahire: Müessesetu Dâriş-Şâb, 1388, 19.

³⁴ Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimin*, 13-14.

³⁵ Ahmed er-Rifâi, *Hâletü Ehli'l-hakika*, 88,114,131.

³⁶ Ahmed er-Rifâi, *Hâletü Ehli'l-hakika*, 163.

³⁷ Ahmed er-Rifâi, *Hâletü Ehli'l-hakika*, 85.

'Harbûnî' olduğu beyan edilir.³⁸ Kendisi hakkında kaynaklarda daha çok tasavvufî kişiliği ön planda olan Şeyh Harbûnî'nin bilhassa Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye verdiği iki nasihatına dair menkıbe meşhurdur.³⁹ Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin İmâm Ebû İshâk Şirâzî'ye ait *Kitâbu't-Tenbîh* adlı eserini onun elinde hıfz etmiş olduğuna bakılırsa Abdülmelik el-Harbûnî aynı zamanda bir fıkıh âlimi olduğu söylenebilir.⁴⁰

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hadis senedlerinin başındaki hocaları hakkında bilgi edindikten sonra sened sonunda hangi sahâbîlerden hadisin geldiğini görmek de önem arz etmektedir. Zira sahâbe râvileri, Peygamber Efendimiz'in sözlerini ve davranışlarını birebir gözlemleyen ve aktaran kişiler olduğu için hadislerin güvenilirliği ve doğruluğu açısından büyük bir öneme sahiptirler. Kırk hadis eserinde hadisler yirmi üç farklı sahâbî râviden nakledilmektedir. Dolayısıyla sahâbe çeşitliliği de dikkat çeken hususlardandır. En çok rivâyeti olan sahâbîler Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre ve Hz. Ali'dir. Hz. Ali'den nakledilen hadislerin senedleri aile isnâdı şeklinde ehl-i beyt silsilesiyle gelmekte ve Ca'fer es-Sâdık'tan (v. 148/765) devam etmektedir. Bu hadislerin senedinin başında da Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin dayısı Mansûr ve amcasının oğlu Seyfettin Osman yer almakta, nakledenlerin tamamının da peygamberin soyundan gelen kimselerden oluşması dikkat çekmektedir.

Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hadislerini rivâyet ettiği sahâbî râvilerinin naklettiği hadisler ve sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin Hadisleri Naklettiği Sahâbî Râvîler

Sahâbe râvileri	Hadis numarası	Rivâyet sayısı
Abbâs b. Abdilmuttalib (v. 32/653)	1	1
Ebû Ya'lâ (Ebû Abdîrrahmân) Şeddâd b. Evs (v. 58/678)	2	1
Enes b. Mâlik (v. 93/711-12)	3, 5, 10, 22, 33	5
Amunâr b. Yâsir (v. 37/657)	4	1
Ebû Zerr Cündeb b. Cünâde el-Gıfârî (v. 32/653)	9	1

³⁸ Seyyid İzzüddin Ahmed es-Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye fi'l-Vazâifü'l-Ahmediyye*, thk. Âsım Mustafa Cehdû – Ömer Abdülkerim Rahmûn, Dumaşk: Dâru'l-Farkad, 2010, 344.

³⁹ Seyyid Ahmed er-Rifâî, ondan nasihat istemiş; bunun üzerine şeyh 'Ey Ahmed! Her şeyce iltifat eden maksuduna ulaşamaz, şüphelere dalmış kişi iflah olmaz, nefsindeki noksanlığı bilmeyenin tüm vakitleri noksandır,' demiştir. Ardından Ahmed er-Rifâî bir sene boyunca sürekliliği bu nasihatleri uyguladığını ve aklına her havâtr geldiğinde bu nasihatleri hatırladığını böylece o fikirlerin izâle olduğunu bildirir. Sonra diğer sene tekrar şeyhini ziyaret edip nasihat ister. Bunun üzerine şeyh 'Ey Ahmed! Tabiblerin hasta, akıllıların cahil, dosların cefakâr olması ne kötüdür,' demiştir. Seyyid Ahmed er-Rifâî 'Yanımdan çıktım ve bir sene boyunca onun nasihatlarını uygulayıp fayda gördüm,' demiştir. es-Sayyâd, *el-Maârifü'l-Muhammediyye*, 344.

⁴⁰ Fârûsî, *İrşâdü'l-Müslimin*, 31.

Ukbe b. Âmir b. Abs el-Cühenî (v. 58/678)	11	1
Abdullâh b. Amr b. el-Âs (v. 65/684-85)	12, 19, 32	3
Ebû Mûsâ el-Eş'arî (v. 42/662-63)	13	1
Ömer b. el-Hattâb (v. 23/644)	14	1
Ebû Saïd el-Hudrî (v. 74/693-94)	15	1
Huzeyfe b. el-Yemân (v. 36/656)	16	1
İmrân b. Husayn el-Huzâi el-Lizdî (v. 52/672)	17	1
Ali b. Ebî Tâlib (v. 40/661)	18, 29, 38, 39	4
Ümmü Habibe (v. 44/664)	20	1
Ebû Ümâme el-Bâhilî (v. 86/705)	21, ⁴¹ 34	2
Osmân b. Affân (v. 35/656)	23	1
Abdullâh b. Abbâs (v. 68/687-88)	24, 35	2
Ebû Hüreyre (v. 58/678)	6, 7, 25, 37,* 40	5
Ebû Eyyüb el-Ensârî (v. 49/669)	26	1
Abdullâh b. Mes'ûd (v. 32/652-53)	27, 36	2
Sa'd b. Ebî Vakkâs (v. 55/675) ⁴²	28	1
Abdullâh b. Ömer (v. 73/693)	8, 30	2
Mugire b. Şu'be (v. 50/670)	31	1

Ahmed er-Rifâi'nin naklettiği hadislerin ekserisinin senedinde meşhur kitap sahibi râvilerin de olduğu görülmektedir. Ancak bütün hadislerde bunu tespit etmek zordur. Zira bazı hadislerde senedin başında sahâbe râvisinden sonraki isimler tam künyeleriyle verilmemiştir. Söz gelimi otuz altıncı hadis Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in eserinde yer alan bir rivâyet olmasına rağmen senedde bu isimlerin hiçbiri yer almamakta ve râvilerin kitap sahibi olup olmadığını bilinmemektedir. Naklettiği bazı hadis senedleri meşhur kitap müellifleriyle son bulmamış hadis kendine gelene kadar senedde yer alan bütün râviler aktarılmış bazı senedlerde ise meşhur eserlerde yer alan hadisler, bu eserlerden farklı senedle kullanılmıştır. Bu durum hadis tahricinde bulunduğunu ve kendi silsilesiyle hadis naklettiğini gösteren bir delil teşkil etmektedir. Senedlerde yer alan kitap sahibi olmalarıyla bilinen râviler Buhârî başta olmak üzere şöyle sıralanabilir; İmâm Ca'fer-i Sâdik (v. 148/765), Mâlik b. Enes (v. 179/795), Abdullâh b. Mübârek (v. 181/797), Zeyd b. Hubâb (v. 203/819), Abdurrezâk es-San'ânî (v. 211/826-27), Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), İbn Ebî'd-Dünyâ (v. 281/894), Abdullâh el-Begavî (v. 317/929) Ebû Nu'aym el-İsfahânî'dir (v. 430/1038). Öte

⁴¹ Hadisin senedinde sahâbînin ismi verilmemiş dedesinden şeklinde rivâyet edilmiştir.

⁴² Senedde babası şeklinde yer almış.

yandan bu meşhur eserlerde geçen hadislerin farklı senedle nakledildiği de vaki'dir. Söz gelimi beşinci hadis Buhârî, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel'in eserlerinde olmakla birlikte farklı senedlerle gelmiş ve Enes b. Mâlik'ten sonraki râvî Humejd'e kadar Buhârî ile benzerlik göstermekte Humejd'den sonraki râvî Ebû Abdullâh el-Ensârî'ye kadar Tirmizî ile ortaklık arz eden bir isnadla rivâyet edilmiş,⁴³ senedin devamında ise râvîler farklılaşmıştır.

Bunun yanı sıra eserde senedinde Buhârî'nin de yer aldığı hadisler vardır ve bu hadislerin isnadının Ahmed er-Rifâî'den Buhârî'ye kadar olan kısmı şu silsileyle gelmektedir: Ebu'l-Fadl el-Vâsıtî> Ebû Hasen Abdurrahman b. Muhammed b. el-Muzaffer ed-Dâvûdî> Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Hamûyeh es-Serahsî> Ebû Abdullâh b. Yûsuf el-Firebrî> Buhârî. Bu sened, Buhârî'nin hicri altıncı yüzyıla kadar hangi râvîler kanalıyla aktarıldığına işaret etmesi bakımından değerlidir.

Eserde on üçüncü hadisle yirmi yedinci hadisin metni aynı ancak sened ve şerhi birbirinden farklıdır. Bu da aynı hadisi farklı iki senedle eserine aldığını dolayısıyla farklı rivâyetlerin bilgisine de sahip olduğunu göstermektedir.⁴⁴ Yirmi birinci hadisin senedinde ise hadisin kıraat, icâzet yöntemi gibi kimden ne şekilde alındığı ile ilgili ayrıntılarla beraber seneddeki râvîler arasında Halîfe Nâsır-Lidînillâh'dan da övgülerle bahsedildiği görülmektedir.⁴⁵ Otuz dokuzuncu hadisin senedinde olduğu gibi senedlerde pek çok sûfiye yer vermesi sûfilere has silsilelerin mevcudiyetini düşündürmektedir.⁴⁶

Seyyid Ahmed er-Rifâî, hadisleri şerh ederken yerine göre âyet-i kerîme ve hadislerden istifade etmeye devam etmiş; ne var ki şerh sırasında zikrettiği hadislerin senedlerini vermeyerek 'bir haberde', 'Resûlüllâh (s.a.v.) buyurdu ki' 'şöyle vârid olmuştur' gibi ifadelerle hadisleri nakletmiştir.⁴⁷ Sohbet ya da vaaz metni olması hasebiyle burada bir zaafiyet görülmemektedir. Burada dikkat çeken bir husus da muhaddislerin ihtilâflı olarak değerlendirdiği bilinen hadisleri naklederken genelde 'bir haberde şöyle gelmiştir' şeklinde ibareler kullanırken, diğer rivâyetlerde de 'Resûlüllâh (s.a.v.) buyurdu ki' şeklinde nakletmeyi uygun görmesidir. Ayrıca eser incelendiğinde bazı hadis olarak bilinen sözlerin de kelâm-ı kîbâr olarak nakledildiği görülmektedir. Tabi ki bütün bu tasarrufların tamamen Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ait olup olmadığı şüphelidir. Eserin farklı yazma nüshaları bulunup karşılaştırma yapılabilirse bu tasarruflarla ilgili bazı değerlendirmelerin yapılabilmesi muhtemeldir. Ancak Türkiye'de eserin bir tane yazmasına ulaşılabilmiştir. Ayrıca eserde kırk hadis ve şerhlerde yer alan

⁴³ Ahmed er-Rifâî, *Hâletü Ehli'l-hakika*, 23.

⁴⁴ Hadisin metni 'Kişi sevdiği ile beraberdir' bkz. Ahmed er-Rifâî, *Hâletü Ehli'l-hakika* 59, 119.

⁴⁵ Ahmed er-Rifâî, *Hâletü Ehli'l-hakika*, 92.

⁴⁶ Ahmed er-Rifâî, *Hâletü Ehli'l-hakika*, 167.

⁴⁷ Tahralı, "Ahmed er-Rifâî", 2/129.

kırkdört hadis olmak üzere toplamda seksen dört hadis nakledilmiştir. Hadislerin sened ve metin tahlilini içeren ayrıntılı bilgiler makalenin hacmini aşacağı için başka bir çalışmada detaylı olarak incelenecek ve muhaddislerin hadis sıhhat şartlarına göre değerlendirmeleri yapılacaktır.

Seyyid Ahmed er-Rifâi, eserinde hadisleri şerh ederken yalın bir dil kullanmış ancak bahsettiği konuların soyutluğu ve anlam derinliği sebebiyle bazı meselelerin mahiyetinin kavranması zorlaşmıştır. Mevzu bahis hadis şerhinde diğer hadis şerhlerinde olduğu üzere bilinmeyen kelimelerin anlamlarına pek değinmemiş; doğrudan hadisin zikredilme gayesine girerek işâri şerh diyebileceğimiz metotla hadisler şerh etmiştir. Konuların gidişatı irticalen yapılan bir konuşmadaki akış gibidir. Eser incelendiğinde ilk hadisten son hadis rivâyetine kadar devam eden marifet bilgisine dair yapılan vurgu ve konunun özünün bir şekilde marifet bilgisine bağlanması dikkat çekmekte ve marifet bahsinin Seyyid Ahmed er-Rifâi nezdindeki önemini göstermektedir. Söz gelimi, eserinde birinci olarak zikrettiği “Rab olarak Allah’ı, din olarak İslâm’ı, peygamber olarak da Hz. Muhammed’i (s.a.v.) kabul edip razı olan kimse imanın tat ve lezzetini alır”⁴⁸ hadisindeki ‘zevk’ ibaresinin, râzı olmanın sonucunda ulaşılan marifet olduğunu söyler. Marifet ise Allah’ın sevdiği kullarının kalbine yerleştirdiği bir nurdur.⁴⁹ Marifetin nur olduğunu hadisten yola çıkarak söylediğini belirtmek için ‘fi’l-haber’ ifadesiyle “Allah mahlukâtı bir karanlık içerisinde yarattı. Sonra onların üzerine nurundan ilkâ etti. O gün bu nurun isabet ettiği kimseler hidayet buldu bu nuru kaçırın kimse ise dalâlete saptı” hadisini nakletmiştir.⁵⁰ Kendisi kısaca marifetin tanımını yaptıktan sonra diğer âlimlerin marifet tanımına yer vermiş ve marifetle ilgili selevin söylediği çeşitli sözleri ve taksimatı naklederek marifeti üç dalı olan bir ağaca benzetmiştir. Bu dallar sırasıyla tevhid, tecrid ve tefriddir. Tevhid ikrar manasındadır ve imanın şirke bulaşmaması, her türlü şerikten arınmasıdır. Tecrid ihlâs manasına gelir ve sebeplerden kurtulmaktır. Tefrid ise her halde tamamıyla Allah’tan başka her şeyden yüz çevirip sadece ona boyun eğmek ve vasitasız bir şekilde ona bağlanmaktır. Bu meyanda “Haberde rivâyet olmuştur” diyerek

⁴⁸ Bu hadisi Ahmed b. Hanbel’den sonra “Ebû Bekr Ahmed b. Ca’fer > Ebû Ali el-Hasen b. Ali b. el-Mühezzeb > Ebu’l-Fazl Ali el-Vasıtı” senediyle aktarmıştır.

⁴⁹ Ahmed er-Rifâi, *Hâletü Ehli'l-hakika*, 7.

⁵⁰ Tespit edildiğine göre hadisin en erken senedli olarak zikredildiği kaynak, Buhârî başta olmak üzere çok sayıda muhaddisin kendisinden hadis rivâyet ettiği İbn Ebû Âsum’ın eseridir. Sened için bkz. İbn Ebû Âsum çş-Şeybânî, *Kitâbü’s-Sünne*, thk. Muhammed Nasıruddin Elbânî, Beyrut: Mektebetü’l-İslâmiyye, 1400, 1/107. Bunun yanı sıra hadisin çok sayıda tariki bulunmadır. Tirmizî nakletmiş olduğu tarihin hasen olduğunu söyler. Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Kahire: y.y., 1395/1975, “İmân”, 38 (No:2642). Âlimlerin bu konudaki genel kanaatinin hadisin sened itibarıyla hasen olduğu ancak manasının Kur’an ile desteklendiği şeklindedir. Beyhakî, *Kaza ve Kader*, nşr. Muhammed b. Abdullâh Âl Âmir, Riyad: Mektebetü’l-Abikân, 1461/2000, 136 (No.58).

“Eğer Allah’ı O’nun marifetini hakkıyla bilmiş olsaydınız, kendisinden sonra cehaletin olmadığı ilmi öğrenmiş olurdunuz ve dağlar çağırmanızla yerinden oynardı”⁵¹ hadisini nakleder.⁵²

“Resûlüllâh (s.a.v.) ‘İslâm, alenidir iman ise kalptedir. Takva -eliyle göğsünü işaret ederek üç defa- işte buradadır’ buyurmuştur” hadisinin şerhinde yine kalpte yerleşen takvanın marifetin ruhu olduğunu ifade etmiş ve marifetin hakikatine erişmiş olan her hakikat ehlini sahtesinden ayıran bir alamet olduğunu dolayısıyla marifet izlerinin hareket, söz ve davranışlara yansıdığını belirtip bu meyanda ‘Resûlüllâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur’ diyerek “Kişi Allah’ın kendisini örtmüş olduğu örtüyle gizlenmiştir. Bu örtünün içindeki hayırsa hayır şer ise şer dışarı vurur”⁵³ hadisini nakletmiştir.⁵⁴

Senedinde Ebû Nu’aym el-İsfahânî’nin (v. 430/1038) de yer aldığı “Dünyada ikiyüzlü olan cehennemde iki dilli olur” hadisini şerh ederken hadis her ne kadar olumsuz bir anlam içerip şerhi de olumsuzluk ve münafıklıkla ilgili gelecekmış izlenimi verse de bunun aksine hakikat ehli ile irtibat kurulmuş ve âriflerin Allah’tan başka bir yere yüzlerini çevirmemelerinden dolayısıyla asla ikiyüzlü olmadıklarından bahsedilmiştir. Mürîde gereken ise Allah yolunda en efdal ve Resûlüllâh’ın (s.a.v.) sünnetine en uygun olana sınıksız tutunmasıdır. Bunları söyledikten sonra âriflerin mertebelerini zikretmiş ve bunları marifete ulaştıkları şekillere göre tanzim etmiştir. Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin ifadesine göre marifet ehlinin geneli sâdıkul-emîn olan Resûlüllâh’ın (s.a.v.) haberi aracılığıyla tevhide bilirken bunların bir üst kademesinde olan zümre deliller aracılığıyla tevhide bilir. Ne var ki onlar şahit âlemden istidlal yoluyla gayb âlemini bilip delillerin sıhhatine göre mutmain olurken izledikleri yol güzelse de deliller sebebiyle Allah’tan perdelenmiş olarak yaşarlar, yani sürekli delilleri görmek onlara perde olur. Marifet ehlinin havastan olanları ise yakîni delilden üstün tutarlar; onların rehberi Resûlüllâh (s.a.v.), imamları Kur’andır ve nurları önlerini aydınlatır.⁵⁵ Özetle bu hadisin şerhinde Allah’ı bilmenin “*Haberle Allah’ı bilmek*”, “*Delille bilmek*” ve “*Allah’ı Allah ile bilmek yani müşahede*” olmak üzere üç yönteminden bahsettiği söylenebilir. Bu zümrelerin durumlarını temsil etmek üzere haberle

⁵¹ Bu hadis hakkında Gazzâlî’nin eserine tahric yapan Irâkî, senedinin munkatı olduğunu söylemiştir. Bu bilgiyi nakleden Elbânî, hadisin farklı tariklerinin de bulunduğunu uzun bir rivâyetin bir parçası olan bu hadisin isnadının mevsul olduğunu nakletmektedir. Hadisin metniyle ilgili herhangi bir değerlendirmeye gidilmemiş ancak senedinin zayıf olduğu nakledilmiştir (bkz. Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdissi’z-za’ife ve’l-mevzûa ve Esseruhe’s-seyyi’ü fi’l-ümme* Riyad: Mektebetü’l-Meârif, 1416, 9/34)8.

⁵² Ahmed er-Rifâî, *Hâletü Ehli’l-hakika*, 9.

⁵³ Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî’ d-Dünyâ, Taberânî ve Ebû Nu’aym’ın eserlerinde naklettiği söylenmiş hadisin senedi hakkında hasen hükmü verilmiştir (bkz. Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1351, 2/226).

⁵⁴ Ahmed er-Rifâî, *Hâletü Ehli’l-hakika*, 15.

⁵⁵ Ahmed er-Rifâî, *Hâletü Ehli’l-hakika*, 18-19.

Allah'ı bilenlere Hz. Yûsuf'un kardeşlerini; delille bilenlere Hz. Yakub'u; Allah ile Allah'ı bilenlere ise Hz. Bünyamin'i örnek olarak vermiştir.⁵⁶

Dördüncü hadisin şerhinde de marifet menzillerini açıklarken insanların bilgileri kadar marifet menzilinde yer alacaklarını belirttikten sonra “*Nebi aleyhis-selamin şöyle dediği rivâyet edilmiştir*” diyerek “Kıyamet günü geldiğinde bir mü-nadi ‘Lâ ilâhe illallah diyen kimseler ve kalbinde hardal tanesi ağırlığınca ihsan bulunan cehennemden çıksın’ diye nida eder” hadisini müeyyed olarak nakletmiş, yine buradaki ihsan kelimesini hadisle açıklamıştır. “*Salât ve selamin en fa-ziletlisi onun üzerine olsun şöyle buyurmuştur*” ifadesiyle “İhsan, Allah'ı görüyor-muş gibi ona kulluk etmendir, çünkü sen onu görmeden de o seni görür” hadisini nakletmiş ve ihsanın marifetin özü olduğunu söylemiştir.⁵⁷ Görüldüğü üzere ne-redeyse hadislerin tamamında marifet konusuna değinilmekte ayet ve hadislerle mevzu gerek izah edilmekte gerek desteklenmektedir.

Öte yandan Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin bazı hadislerin şerhinde hiç hadis kul-lanmadığı da vâkidir. Söz gelimi ikinci olarak “Zeki kişi nefsini hesaba çeken ve ölümünden sonrası için amel eden kişidir. Aciz kişi ise nefsinin hevasına uyan ve bununla beraber Allah'tan temennide bulunan kişidir” hadisini zikretmiş ve bu hadisin şerhinde hadise yer vermemiştir.⁵⁸

Mezkûr eserde otuz üçüncü sırada şerh edilmek üzere seçilmiş, sened ve me-tin sıhhati konusunda dikkat çekici olan bir rivâyet “Kimin bir evladı olur ve teberrüken ona Muhammed ismini verirse o ve çocuğu cennettedir,” hadisidir.⁵⁹ Bu hadisin senedinin sıhhati ile ilgili klasik kaynaklarda ihtilaf olduğu görülmek-tedir. Söz gelimi Zehebî ve Zehebî'nin bu konudaki ifadelerini bire bir nakleden İbn Hacer el-Askalâni (v. 852/1449) Ebû Ümâme el-Bâhilî'den (v. 86/705) merfû olarak nakledilen hadisin senedinde yer alan Hâmid b. Hammad el-A'skerî'nin, İshâk b. Seyyâr en-Nasibî'den mevzû bir haber aktardığını ifade ederek mezkûr hadisi zikretmişlerdir.⁶⁰ İki eserde de bu bilginin kime dayandığı zikredilmemiştir. Bu hadisle ilgili en erken değerlendirme yapanın, rivâyetin isnadı hakkında farkh görüşlerin bulunduğunu ifade etmekle yetinen İbnü'l-Cevzî olduğu tespit edilmiştir.⁶¹ Süyûtî, hadisin bu minvalde gelen rivâyetler içerisinde en iyisi oldu-ğunu söyleyerek senedinin hasen olduğunu ifade ederken Fettenî de (v.

⁵⁶ Ahmed er-Rifâi, *Hâletü Ehli'l-hakika*, 20.

⁵⁷ Ahmed er-Rifâi, *Hâletü Ehli'l-hakika*, 22.

⁵⁸ Ahmed er-Rifâi, *Hâletü Ehli'l-hakika*, 12-14.

⁵⁹ Ahmed er-Rifâi, *Hâletü Ehli'l-hakika*, 148; Senedde yer alan Sayrafî'nin eserinde hadisin sıh-hatiyle ilgili bir açıklama yapılmamıştır (bkz. Sayrafî, *Fadailü't-tesmiye bi Ahmed ve Muham-med*, thk. Ebû Meryem Mecidî, Tanta: es-Sahâbetu li't-Türâs, 1411, 39.

⁶⁰ Zehebî, *Mizânü'l-i-tidâl fi Nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: Dâru'l-Mârifê, 1382, 1/447; Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalâni İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Müessesetü'l-Â'lemi, 1390, 2/163.

⁶¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû ât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman: Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1388, 1/157.

986/1578) râvîlerinin tamamının sika olduğunu bazılarının Kaderiyye mensubu olmakla suçlandığını ancak bunun senedi etkilemeyeceğini söylemiştir.⁶² Hadisin metni ile ilgili ise muhaddislerin yaptığı bir değerlendirmeye ulaşamamıştır. Seyyid Ahmed er-Rifâî, söz konusu hadisi “Bu hadis-i şerif, ancak seçilmiş kişilerin anlayabileceği düzeyde Resûlüllâh’a muhabbetin sırlarını içeri,” diyerek şerhe başlayıp “Resûlüllâh’ı seven onun ismini anar, temiz ahlâkıyla ahlâklanmak için tüm çabasıyla çalışır; dünya ile meşgul olmayı bırakıp Resûlüllâh’ın yolunu takip etmekten bir an olsun ayrılmaz,” sözleriyle hadisteki cennet vaadinin gerçekleşmesini bunlara bağlamıştır.⁶³ Dolayısıyla şerhe bakarak hadisin metni için ‘teberrüken’ ifadesinin kilit bir anlam taşıdığı söylenebilir. Zira sadece isim koymak suretiyle cennetin bu kadar kolay hak edilmesi hadisin metniyle ilgili problem teşkil edecekken bu ismi vermenin muhabbetin ve gayretin bir sonucu olarak gerçekleşmesi; dolayısıyla ismin hürmetine zeval verilmeden Resûlüllâh’ı (s.a.v.) hatırlayarak hayatın bereketlenmesi şeklindeki açıklama müşkülü ortadan kaldıracaktır.

Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin eseri okunduğunda sünnetin zâhirine ittibaya çok ehemmiyet atfettiği gibi, derûnuna ve marifete de ehemmiyet verdiği görülmektedir. Nitekim eserindeki ifadelerinden sünnetin, marifetin yani Allah’ı hakkıyla bilmenin anahtarı olduğu anlaşılmaktadır. Bu minvalde otuz beşinci sırada nakletmiş olduğu “Kim sadece bir sünnetin devam etmesi yahut bir bidatin yok olması gayesiyle ümmetime bir hadis naklederse, o kişi cennetlidir” hadisi ve şerh ederken ifadeleri onun sünnete ve hadis nakline vermiş olduğu kıymeti göstermektedir.⁶⁴ Sonuç olarak eserin, marifet bilgisinin önemi ve bu bilgiye ulaşma yolunun Resûlüllâh’a tam bir ittiba ve muhabbetten geçtiği ana mesajını içerdiği, bu minvalde toplumu irşad ettiği söylenebilir.

Sonuç

Seyyid Ahmed er-Rifâî’nin *Hâletü Ehli’l-Hakikati Me’allâh* adlı kırk hadis şerhi niteliğindeki eseri incelendiğinde şerh etmek üzere tercih etmiş olduğu hadisleri rivâyet ederken muhaddislerin kaidelerine uygun bir şekilde genel itibarıyla muttasıl sened ile naklettiği görülmektedir. Hicrî V. yüzyıldan sonra muhaddislerin eserlerinde dahi isnadın bir zorunluluk olmaktan çıkmaya başladığı ve kitapların naklinin önem kazandığı bir asırda hocalarından rivâyet etmiş olduğu hadisleri bazen yer ve zaman da belirtmek suretiyle ayrıntılı bir şekilde isnadlarla nakletmiş olması dikkat çeken bir husustur. Söz konusu eserdeki rivâyetlerin önemli bir kısmının temel hadis kaynaklarında farklı senedlerle yer alan rivâyetler olması Ahmed er-Rifâî’nin hadis bilgisini göstermesinin yanı sıra

⁶² Süyûtî, *el-Le’âli’l-masnû’a fi’l-ehâdissi’l-mevzû’a*, thk. Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed, Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1417, 1/97; Fettenî, *Tezkiretü’l-mevzû’ât*, Mısır: İdâretü’t-Tabâa’tü’l-Müniriyye, 1343, 89.

⁶³ Ahmed er-Rifâî, *Hâletü Ehli’l-hakika*, 148.

⁶⁴ Ahmed er-Rifâî, *Hâletü Ehli’l-hakika*, 153.

eserine bir tahric niteliği katmıştır. Eser incelendiğinde nakledilen kırk hadisin içerisinde sıhhat açısından problemlı gözükten bir rivâyete rastlanılmış, otuz üçüncü sırada yer alan bu hadisin sıhhati hakkında da âlimlerin çeşitli görüşleri olduğuna ulaşılmıştır. Eserde yer alan hadislerin tamamının nakledilmesi çalışmamızın hacmi açısından mümkün olmadığı için kitabın tamamını yansıtacak belirli örnekler verilmesiyle yetinilmiştir.

Muhaddis, şâfi'î fakihî, müfessir ve süfi olarak tanınan Seyyid Ahmed er-Rifâî *Hâletü Ehli'l-Hakikati Me'allâh*'ı telif etmekle âyet, hadis ve tasavvufî ahlâkı insicamlı bir bütünlük içerisinde yorumladığı ve bilginin davranış ile ahlâka dönüşmesine dayanak teşkil edecek çok özel bir hadis şerhi örneği miras bıraktığı görülmektedir.

Mezkûr eser, bu asırda meşhur kitapların naklinin yanı sıra aynı zamanda hadis olarak da naklin devam ettiğine bir misâl olması açısından hadis tarihindeki genel kanaatleri olduğu gibi tasavvuf-hadis ilişkilerini ele alan çalışmalarda yaygın olan kabulleri de tekrar gözden geçirmeyi sağlayacak bir nitelik taşımadır. Nitekim eserde muhaddislerin kaidelerine uyulmasının yanı sıra keşf ve rüya benzeri yöntemler ile hadislerin sıhhatini doğrulama şeklinde bir metoda başvurulduğuna rastlanılmamıştır. Bunun yanı sıra zâhir ilimler ile bâtin ilimlerin bir arada olması gerektiğine ve şer'î sınırların muhafazasına vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu şerh süfîlerin şer'î sınırları aşmadan anlam ve yorum derinliğini zenginleştirmesine de güzel bir örnektir.

Akademik çalışmaların bir güçlüğü olarak sınırlı çerçevelerde çalışılan konular sebebiyle yerleşen kanaatlerin karşılaştırmalı çalışmalar yapılmak suretiyle tekrar gözden geçirilmesi, beraberinde farklı sonuçları ortaya çıkaracaktır. Tasavvuf çevrelerinin geçmişten günümüze kadar toplumu ne denli etkilediği göz önüne alındığında süfîlerin hadis ilmine dair yapmış oldukları faaliyetlerin ve toplumu irşad ederken zikrettikleri hadislerin araştırılması ziyadesiyle önem arz etmektedir. İstismara açık olan bu alan tarih boyunca olumsuz olduğu gibi olumlu örnekleri de beraberinde getirmiştir. Bu sebeple hadis-tasavvuf ilişkisi özelinde irfânî geleneğin olumlu örneklerinin de başka bir genel kanaati oluşturacağı düşünölmektedir.

"Seyyid Ahmed er-Rifâî ve Hâletü Ehli'l-Hakikati Me'allâh Adlı Kırk Hadis Şerhi"

Özet: Seyyid Ahmed er-Rifâî, Rifâî tarikatının kendisine nisbet edildiği ve tarikatların kurumsal bir hüviyet kazandığı dönemde yaşamış önemli mutasavvif âlimlerdendir. Günümüzde özellikle Irak bölgesi olmak üzere dünyanın birçok yerinde etkinliği devam eden Rifâî tarikatının kendisine nisbet edildiği bir âlimin hadis rivayet ediş usulü ve sünnet anlayışını tespit etmek günümüzdeki birtakım inhirafıları görmek açısından da önem arz etmektedir. Anne ve baba tarafından soyu Hz. Peygamber'e (s.a.v) dayanan Seyyid Ahmed er-Rifâî, eserlerinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine bağlı olmanın her daim önemine vurgu yapmış ve şeriata mutâbık bir tasavvuf anlayışı benimseyerek buna muhalif olanlara karşı çıkmıştır. Hadis ilimleri literatürü arasında kırk hadis edebiyatı olarak gelenek haline gelmiş olan alanda Ahmed er-Rifâî de bir eser yazmış ve bu rivayet etmiş olduğu hadisleri halka açık sohbet ortamında şerh etmiştir. Bu şerhlerin bir araya getirilmesiyle oluşmuş olan ve kırk hadis şerhi niteliği taşıyan *Hâletü Ehli'l-Hakikati Me'allâh* adlı eseri cdc alınarak Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin hadisleri rivayet ederken izlediği yöntemler ve sünnet anlayışı incelenecektir. Ulemânın devlet ricâlî tarafından

kuvvetli destek görmesi sebebiyle hem tasavvuf hem de hadis ilmi açısından önemli bir dönemde yaşamış olan ve Türklerin İslâm'ı kabulünde büyük katkıda bulunmuş Ahmed Yesevi'nin de kendisinden tarikat icâzeti aldığı Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin mezkûr eserinde yer alan rivayetleri incelemek, bir mutasavvıfın hadisçiliğine mütevazı bir ışık tutmasının yanı sıra hadis şerh ederek topluma nasıl bir sünnet anlayışı sunduğunu da ortaya koyacaktır. Bununla beraber makale, bahse konu eser özelinde sûfîlerin hadis rivayet ederken hadis usûl kaideleri konusunda ihmalkâr davrandıklarına dair genellemelerin aksine hadis kullanımındaki özen ve ihtiyata dikkat çekmesi bakımından da önemlidir.

Atıf: Ümmügülsüm YEŞİL ÖZ, "Seyyid Ahmed er-Rifâî ve *Hâletü Ehli'l-İlakîkati Me'allâh* Adlı Kırk Hadis Şerhi" (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XXII/1, 2024, 35-54.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sünnet, Tasavvuf, Ahmed er-Rifâî, Kırk Hadis.